

RAITTIUSLIIKE PÄIHDEHAITTOJEN EHKÄISIJÄNÄ

JOHDANTO

Tammikuussa 1995 Gallupin omnibusissa tiedusteltiin suomalaiselta aikuisväestöltä heidän suhtautumistaan päihdehaittoihin ja niiden ehkäisyyn sekä heidän käsitystään raittiusliikkeestä päihdehaittojen ehkäisijänä. Tutkimuksessa haastateltuja oli kaikkiaan 1 030, joista naisia oli 506 ja miehiä 524.

Kun Gallupin mielipidemittauksessa on esitetty kysymyksiä päihdehaittojen ennaltaehkäisystä, on väestön näkemyksiä arvattavasti tiedusteltu tavallisten ihmisten kannalta melko etäisestä ja monien kannalta hyvin marginaalisesta aiheesta. Tällaisten kyselyjen tuloksia voidaan analysoida ajattelemalla, että ne heijastavat haastateltujen näkemystä ”oikeasta vastauksesta” eli siitä, mikä vaihtoehto haastateltujen mielestä lähinnä vastaa nykyistä tilannetta päihdehaittojen ennaltaehkäisyssä ja siihen suhtautumisessa. Toisaalta annetut vastaukset ovat myös ihmisten tahdonilmauksia siitä, mihin suuntaan asioita pitäisi kehittää. Tässäkin kohdin vastaaja tosin on suuresti haastattelulomakkeen vaihtoehtojen armoilla.

Esitetyistä varauksista huolimatta yleisluonteisen mielipidemittauksen tulokset ovat kuitenkin mielenkiintoisia pyrittäessä kuvaamaan sitä mielipideilmastoa, jossa päihdetyötä tehdään. Koko ehkäisevän päihdetyön ajatus ja käsite on meillä melko uusi. Meillä on totuttu puhumaan alkoholipolitiikan, valistuksen ja hoidon muodostamasta kokonaisuudesta. Alkoholipolitiikkaa on toteutettu valtion toimesta säätelämällä alkoholijuomien

saatavuutta ja hintoja. Valistus on ollut lähinnä yksilöön suunnattua vaikuttamista tietoihin ja asenteisiin. Hoidon tehtävänä on auttaa alkoholiongelmaisia yksilöitä.

Yksi näkyvä piirre suomalaisessa alkoholikeskustelussa on ollut voimakas ”holhouksen” vastustaminen. Erityisesti julkinen sana on painottanut yksilön oman valinnan merkitystä ja kaikenlaisten yhteiskunnallisten rajoitusten tai opastuksen vanhakantaisuutta. Vaikka tätä valtiollista kontrollia onkin toteuttanut nyt jo historiaan siirtynyt monopoliyhtiö, on yleinen mielipide usein yhdistänyt raittiusliikkeen ideologian ja valtiollisen alkoholipolitiikan toisiinsa, ikään kuin ne liittyisivät toinen toiseensa tuottaen vastustusta aiheuttavan ”holhouksen”.

Päihdehaittojen ennaltaehkäisystä esitettyihin mielipiteisiin vaikuttaa vielä se, nähdäänkö tavoitteena yksilön elämänhallinnan lisääminen vaiko vaikuttaminen itse aineen eli alkoholin asemaan yhteiskunnassa. Jos halutaan painottaa elämänhallintaa, tavoitteiksi asetuvat hyvin laaja-alaiset toimenpiteet yksilön elämänympäristön kehittämiseksi. Päämääränä ei ole päihteistä vapautuminen vaan niiden hallinta. Jos taas halutaan vaikuttaa itse alkoholiin, voidaan kyseenalaistaa juomisen merkitys kulttuurissamme. Perinteinen raittiusliike merkitsikin ennen kaikkea jälkimmäistä tapaa nähdä ehkäisytoiminta alkoholijuomiin – tai väkijuomiin kuten ennen sanottiin – kohdistuvana ideologisenä toimintana. Lopullisena päämääränä oli päihteetön yhteiskunta.

Taulukko 1. Yhteisöt ja elimet, joille päihdehaittojen ehkäisy vastaajan mielestä ensisijaisesti kuuluu ja joilla vastaajan mielestä on tulevaisuudessa eniten mahdollisuuksia vaikuttaa päihdehaittojen torjuntaan

	kuuluu ensisijaisesti	parhaat mahdollisuudet
koulut ja oppilaitokset	67	85
raittiusjärjestöt ja ehkäisevää päihdetyötä tekevät järjestöt	44	50
terveysviranomaiset ja terveydenhuolto	43	52
Alko	34	24
kuntien päihdetyöntekijät ja päihdehuolto	24	27
poliisi	21	17
sosiaaliviranomaiset	18	14
vakuutusyhtiöt	4	2

PÄIHDEHAITTOJEN EHKÄISYLLÄ VÄESTÖN LAAJA TUKI

Kun haastatelluilta tiedusteltiin, pitäisikö päihdehaittojen ehkäisyä lisätä hoidon kustannuksella, ilmoitti 65 prosenttia vastanneista kannattavansa tätä ajatusta. Jos tämä osuus lasketaan kysymykseen kantaa ottaneista, nousee ehkäisyn lisäämistä kannattaneiden osuus 72 prosenttiin.

Päihdehaittojen ehkäisyn lisäämistä kannattavien osuus oli sama miesten ja naisten keskuudessa. Eroja ei myöskään löytynyt eri ikäryhmien väliltä, eri sosiaaliryhmiin kuuluvien keskuudesta, erilaisen koulutustason omaavien väliltä, maan eri osissa asuvien keskuudesta eikä eri tulotasolla olevien väliltä. Eroja ei löytynyt edes silloin, kun suhtautumista ehkäisyn lisäämiseen tarkasteltiin vastaajien alkoholinkäyttötiheyden mukaan.

KOULUT JA OPPILAITOKSET KOETAAN MERKITTÄVIMMiksi

Haastatelluille annettiin mahdollisuus valita erilaisista nimeltä mainituista yhteisöistä ja elimistä ne kolme, joille alkoholitiedotus ja kampanjointi haittojen vähentämiseksi vastaajan mielestä ensisijaisesti kuuluvat. Toi-

nessa kysymyksessä haastateltujen annettiin valita samoista yhteisöistä ja elimistä ne kolme, joilla vastaajan mielestä on tulevaisuudessa eniten mahdollisuuksia vaikuttaa päihdehaittojen torjuntaan.

Viranomaisista ja vapaaehtoisjärjestöistä päihdehaittojen ehkäisyn katsottiin kuuluvan ensisijaisesti kouluille ja oppilaitoksille. Tätä mieltä oli kaksi kolmesta haastatellusta (taulukko 1). Lähes joka toinen haastateltu mainitsi raittiusjärjestöt ja ehkäisevää päihdetyötä tekevät järjestöt sekä terveysviranomaiset ja terveydenhuollon. Joka kolmas haastateltu piti Alkoa ensisijaisena päihdehaittojen ehkäisijänä ja joka neljäs kuntien päihdetyöntekijöitä ja päihdehuoltoa. Poliisia ja sosiaaliviranomaisia piti ensisijaisena päihdehaittojen ehkäisijänä vain joka viides haastateltu.

Haastatellut eivät tehneet kovin suurta eroa niiden yhteisöjen ja elinten kesken, joille he katsoivat päihdehaittojen torjunnan ensisijaisesti kuuluvan ja joilla he katsoivat tulevaisuudessa olevan eniten mahdollisuuksia vaikuttaa päihdehaittojen torjuntaan. Viimeksi mainittuun kysymykseen vastatessaan haastatellut antoivat koulujen ja oppilaitosten merkitykselle vieläkin suuremman painon kuin vastatessaan ensimmäiseen kysymykseen. Peräti 85 prosenttia haastatelluista katsoi kouluilla ja oppilaitoksilla olevan tulevai-

suudessa parhaat mahdollisuudet torjua päihdehaittoja. Puolet haastatelluista katsoi raittiusjärjestöillä ja ehkäisevää päihdetyötä tekevillä järjestöillä sekä terveysviranomaisilla ja terveydenhuollolla olevan parhaat mahdollisuudet torjua päihdehaittoja. Alkon, poliisin ja sosiaaliviranomaisten rooli määriteltiin tulevaisuudessa nykyistä vähäisemmäksi.

Kun päihdehaittojen ensisijaisia ja parhaat vaikutusmahdollisuudet omaavia torjujia tarkastellaan väestöryhmittäin, ei näkemyksissä ole kovin suuria ja johdonmukaisia eroja. Naiset korostavat raittiusliikkeen merkitystä hieman enemmän kuin miehet ja nuoremmat hieman enemmän kuin vanhemmat. Nuoremmat painottavat kouluja ja oppilaitoksia hieman enemmän kuin vanhemmat, kun taas vanhemmat ikäluokat korostavat sosiaaliviranomaisten merkitystä enemmän kuin nuoremmat. Poliisiin päihdehaittojen torjujana uskotaan keskimääräistä enemmän maanviljelijöiden, eläkeläisten, raittiiden ja pienituloisten keskuudessa. Terveydenhuollon merkitystä painottavat keskimääräistä enemmän hyvin koulutetut, suurituloiset, kaupunkilaiset ja toimihenkilöt sekä usein alkoholia käyttävät.

RAITTIUSLIIKKEEN MAHDOLLISUUDET PÄIHDEHAITTOJEN TORJUJANA

Haastatelluilta kysyttiin erikseen heidän suhtautumistaan seuraavaan väitteeseen: ”raittiussliikkeellä on mahdollisuuksia estää päihdehaittojen syntymistä”. Kaikkiaan 59 prosenttia vastaajista oli samaa mieltä tämän väitteen kanssa. Jos osuus lasketaan väitteeseen kantaa ottaneista, se nousee 62 prosenttiin.

Naiset hyväksyivät tämän väitteen hieman useammin kuin miehet ja nuoremmat vastaajat hieman useammin kuin vanhemmat. Myös maanviljelijät ja yrittäjät olivat valmiimpia hyväksymään väitteen kuin toimihenkilöt ja työväestö. Väitteen hyväksyjä löytyi myös hieman enemmän Keski- ja Pohjois-Suomesta kuin Etelä-Suomesta. Väite hyväksyttiin

myös useammin harvoin kuin tiheään alkoholia käyttävien keskuudessa. Sen sijaan koulutustason ja tulotason suhteen ei eroja ollut.

MITÄ MIELTÄ RAITTIUSLIIKKEESTÄ?

Väitteen ”raittiussliike on historiallisesti jo aikansa elänyt” hyväksyi 42 prosenttia kaikista haastatelluista ja 46 prosenttia kysymykseen kantaa ottaneista. Miehet ja naiset, eri ikäryhmiin ja eri sosiaaliryhmiin kuuluvat, eri koulutustasoilla olevat, eri tulotasoilla olevat ja maan eri osissa asuvat olivat väitteestä varsin samaa mieltä. Tosin tämän väitteen allekirjoittavat hieman keskimääräistä harvemmin 15–24-vuotiaat, maanviljelijät sekä Keski- ja Pohjois-Suomessa asuvat ja hieman useammin toimihenkilöt, keskimääräistä paremmin koulutetut, pääkaupunkiseudulla asuvat ja suurituloiset. Alkoholia tiheästi käyttävät pitivät raittiussliikettä selvästi useammin aikansa eläneenä kuin raittiit ja alkoholia harvoin käyttävät.

Väitteen ”raittiussliike on hyvin pystynyt sopeutumaan nyky-yhteiskuntaan” hyväksyi 40 prosenttia kaikista haastatelluista ja 48 prosenttia väitteeseen kantaa ottaneista. Miehet ja naiset suhtautuivat väitteeseen samalla tavalla, eikä ikäryhmittäin tarkasteltunakaan ollut suuria eroja. Tosin nuoremmat hyväksyivät väitteen hieman useammin kuin vanhemmat. Väitteen hyväksyjä löytyi keskimääräistä enemmän maanviljelijöiden, keskisuomalaisten ja raittiiden keskuudesta, joskin raittiiden ja harvoin alkoholia käyttävien keskuudessa oli myös suuri joukko niitä, jotka eivät ottaneet kantaa kysymykseen. Väitteen hyväksyjä oli keskimääräistä vähemmän yrittäjien ja toimihenkilöiden, paremmin koulutettujen, pääkaupunkiseudulla asuvien ja suurituloisten keskuudessa. Sen sijaan tiheästi alkoholia käyttävien mielipiteet eivät tämän väitteen osalta juuri poikenneet koko väestön keskimääräisestä näkemyksestä.

ONKO RAITTIUSTYÖLLÄ TULEVAISUUTTA?

Haastatelluille esitettiin myös kysymys ”Kuinka tärkeänä pidätte raittiustyötä tulevaisuudessa?”. Tähän kysymykseen kantaa ottaneista 52 prosenttia piti raittiustyötä erittäin tärkeänä, 43 prosenttia melko tärkeänä ja 5 prosenttia valitsi vaihtoehdon ”ei lainkaan tärkeänä”.

Sukupuolten välinen ero oli selvä, sillä naisista 62 prosenttia piti raittiustyötä erittäin tärkeänä, kun vastaava osuus miesten keskuudessa oli 39 prosenttia. Tosin miehistäkin vain 6 prosenttia ilmoitti olevansa sitä mieltä, että raittiustyö ei ole lainkaan tärkeää.

Ikäryhmien välillä ei ollut kovin suuria eroja, joskin vanhemmat pitivät hieman nuorempia useammin raittiustyötä erittäin tärkeänä. Myös sosiaaliryhmittäin samoin kuin koulutustason mukaan tarkasteltuna erot jäivät pieniksi. Tosin koulutuksen lisääntyessä raittiustyö koetaan vähemmän tärkeäksi. Itse asiassa korkeakoulututkinnon suorittaneista vain vajaa kolmannes piti raittiustyötä erittäin tärkeänä. Pohjois- ja Keski-Suomessa raittiustyötä pidettiin tärkeämpänä kuin Etelä-Suomessa ja pienituloisten keskuudessa tärkeämpänä kuin suurituloisten keskuudessa, mutta kaiken kaikkiaan asuinpaikan mukaan muodostettujen väestöryhmien väliset erot jäivät varsin pieniksi.

Usein alkoholia käyttävistä 35 prosenttia piti raittiustyötä tärkeänä. Raittiiksi ilmoittautuneilla vastaava osuus nousi 71 prosenttiin. Kuitenkin alkoholia tiheästi käyttävistäkin raittiustyön tärkeiden torjui vain 8 prosenttia.

ONKO SANA ”RAITTIUS” PAINOLASTI?

Väitettä ”raittius-sana pitäisi korvata jollakin muulla sanalla” kannatti 41 prosenttia haastatelluista, kun taas 50 prosenttia ilmoitti olevansa eri mieltä väitteen kanssa. Miesten ja naisten näkemykset eivät poikenneet tässä suhteessa. Sen sijaan vanhemmat olivat hie-

man nuorempia useammin korvaamassa sanan ”raittius” jollakin muulla termillä. Maanviljelijät, kansakoulun käyneet, pienituloiset sekä raittiit ja alkoholia harvoin käyttävät olivat muita hanakammin pitämässä kiinni sanasta ”raittius”, kun taas korvaavaa sanaa halusivat toimihenkilöt, paremmin koulutetut ja suurituloiset. Asuinpaikan suhteen näkemyserot jäivät varsin pieniksi.

Kun haastelluille sitten tarjottiin vaihtoehto ja kysyttiin, ”pitäisikö mielestänne raittiustyön sijasta ryhtyä puhumaan ennaltaehkäisevästä päihdetyöstä”, asettui 81 prosenttia vastaajista kannattamaan tätä ehdotusta. Miehet ja naiset samoin kuin eri ikäryhmiin kuuluvat olivat varsin yksimielisiä kannanotoissaan. Merkittävää vastustusta ehdotukselle ei löytynyt missään väestöryhmässä. Sen sijaan 10 prosenttia vastaajista piti ehdotusta yhdenkävänä.

MIKÄ TAHO VOI VAIKUTTA A ALKOHOLIN KÄYTTÖÖN JA JUOMATAPOIHIN?

Kun haastatelluilta tiedusteltiin, millä kysymyksessä mainituista tahoista – perhe ja sukulaiset, ystävät, työtoverit, vapaaehtoisjärjestöt tai viranomaiset – on parhaimmat edellytykset vaikuttaa vastaajan omaan alkoholin käyttöön ja juomatapoihin, nousivat perhe ja sukulaiset (61 %) sekä ystävät (41 %) selvästi merkittävimmiksi tahoiksi. Viranomaisia piti merkittävimpänä tahona vain 3 prosenttia ja vapaaehtoisjärjestöjä vain 2 prosenttia vastanneista, eikä työtovereidenkaan vaikutusmahdollisuuksiin uskonut kuin 7 prosenttia vastanneista.

Tähän kysymykseen vastasivat miehet ja naiset samalla tavalla. Samalla tavalla vastasivat myös eri sosiaaliryhmiin kuuluvat, eri koulutustason omaavat, eri alueilla asuvat, eri tulotasoilla olevat ja eri ammateissa toimivat. Ikäryhmittäin tarkasteltuna nuoret painottivat hieman enemmän ystävien merkitystä ja vanhemmat hieman enemmän perheen ja sukulaisten merkitystä.

YHTEENVETO JA KESKUSTELU

Galluputkimuksiin voidaan sisällyttää monenlaisia kysymyksiä, ne voidaan muotoilla monin eri tavoin ja niille voidaan asettaa monenlaisia vastausvaihtoehtoja. Lisäksi niihin saadut vastaukset voidaan tulkita usealla tavalla, koska vastauksiin sisältyy usein joko todellisia tai näennäisiä ristiriitoja.

Tammikuussa 1995 toteutettu galluputkimus kertoo, että suomalaiset pitävät alkoholihaittojen ennaltaehkäisyä varteenotettavana vaihtoehtona haittojen vähentämisessä. Tämä näkemys on vallitseva kaikissa tarkastelluissa väestöryhmissä.

Valtaosa haastatelluista piti perheen, sukulaisten ja ystävien mahdollisuuksia vaikuttaa heidän omaan alkoholin käyttöönsä ja juomatapoihinsa selvästi merkittävimpinä. Vapaaehtoisjärjestöjen ja viranomaisten mahdollisuuksiin uskoi vain aniharva. Ensi silmäyksellä vaikuttaa ilmeiseltä, että haastateltujen tässä samassa tutkimuksessa esittämät muut kannanotot eri viranomaisten ja elinten mahdollisuuksista ehkäistä päihdehaittoja ovat ristiriitaisia tämän näkemyksen kanssa. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole asianlaita, koska lähipiirin, viranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen vaikutusmahdollisuudet eivät ole toisiaan poissulkevia. Pikemminkin kysymys on prosessista, jossa vapaaehtoisjärjestöjen ja viranomaisten toteuttama ennaltaehkäisy toimii vain ja ainostaan yksilöiden lähipiirin kautta. Suositukset ja ohjeet hyväksytään vain, jos ne saavat myös yksilön lähipiirin hyväksynnän. Viranomaisia ja kansalaisjär-

jestöjä tarvitaan kuitenkin käynnistämään keskusteluja ja tarjoamaan materiaalia keskustelulle.

Koulujen ja oppilaitosten merkitys päihdehaittojen ehkäisyssä korostui tässä tutkimuksessa. Myös terveysviranomaisia ja raittiusliikettä pidettiin merkittävänä alkoholihaittojen torjujina. Sosiaaliviranomaisten mahdollisuuksiin kansalaismielipide ei näytä uskan. Alko näyttää muutosprosessissaan menettävän mahdollisuuksiaan alkoholihaittojen torjuna. Myös poliisi mielletään enenevässä määrin menneen ajan vaikuttajaksi.

Raittiusliikkeellä katsottiin olevan mahdollisuuksia estää päihdehaittojen syntymistä ja raittiustyötä pidettiin tärkeänä myös tulevaisuudessa. Kansalaismielipide on kuitenkin jonkin verran jakaantunut arvioinnissaan siitä, onko raittiusliike onnistunut sopeutumaan nyky-yhteiskuntaan. Osa vastaajista pitää raittiusliikettä jopa historiallisesti aikansa eläneenä. Epäilijät löytyvät ennen muuta Etelä-Suomen kaupunkien hyvin koulutettujen ja hyvätuloisten keskuudesta.

Sanaan raittius näyttää liittyvän myös kielteisiä merkityksiä, ei kuitenkaan ehkä niin paljon kuin yleensä arvellaan. Kiinnostava yksityiskohta on, että 15–24-vuotiaiden mielipiteissä sana raittius oli vähemmän negatiivinen kuin vanhempien. Onkohan mahdollista, että suurten ikäluokkien arvolutaukset eivät nekään ole ikuisia? Vailla merkitystä ei silti ole se suhteellisen laaja yksimielisyys, joka haastatelluilla oli, kun heille tarjottiin mahdollisuutta muuttaa sana raittiustyö ennaltaehkäiseväksi päihdetyöksi.

ENGLISH SUMMARY

Marja Holmila & Esa Österberg: *The temperance movement and prevention of alcohol and drug problems (Raittiusliike päihdehaittojen ehkäisijänä)*

An opinion poll conducted in January 1995 surveyed a total of 1030 Finnish persons on their o-

pinions on alcohol and drug-related harms and about prevention of these hazards.

The findings show that Finns consider prevention to be an important method of reducing the hazards of alcohol consumption. When asked who should best carry out prevention, the role of the schools and other educational institutions was

emphasized. Health professionals and temperance organizations were also considered important. Social welfare workers, the Alcohol Monopoly and the police were considered to be of less importance. As to their own drinking, the respondents thought they were mostly influenced by their families and friends.

Most of the respondents thought the temperance movement has an important preventive role to play now and also in the future. Women and young per-

sons tended to have more positive attitudes towards the temperance movement than men and middle-aged persons. Opinions were divided as to how well the temperance movement had succeeded in adjusting to modern society. About 40 per cent of the respondents thought the temperance movement was outdated. The great majority (81 per cent) supported the idea of changing the word "temperance" to "alcohol and drug prevention" to avoid the negative connotations of the word.

KEY WORDS:

Temperance movement, prevention, addiction, Finland, survey, opinion research